

ORTADOĞU: QUO VADIS?

PROF. DR. CENGİZ TOMAR

Rektör Vekili AHMET YESEVİ ÜNİ.

“

Kabaca 1950’lerde bağımsızlıklarını kazanmış bulunan Arap devletlerinde demokrasiye geçiş çabaları bölgenin Arap olmayan iki mihver (pivot) devleti Türkiye ve İran’a da paralel bir şekilde emperyal güçlerin desteklediği askerî darbeler neticesinde hüsrarla sonuçlandı.

”

21. yüzyılın ilk çeyreğinde tıpkı 20. yüzyılın ilk döneminde olduğu gibi Ortadoğu yeni bir dönüşüm içerisinde. İslam’ın gelişinden sonra Orta Çağ’da Abbasilerle bir süre istikrar kazanan bölge Abbasilerin dağıldığı ve küçük devletlere bölündüğü dönemde önce Haçlı ve ardından Moğol istilasıyla bir fetret devresi geçirmişti. Nihayet yeni çağın kudretli devleti Osmanlılar 20.yy. başlarına kadar bölgede “Osmanlı Barışı” (Pax Ottomana) olarak adlandırılan bir istikrar süreci yaşatmıştı. Herkesin malumu 20.yy. başlarında Osmanlıların yıkılmasıyla bölge tekrar bir keşme-keşe duçar oldu. İngilizlerin büyük

bir Arap krallığı vaadiyle Osmanlılara karşı ayaklandırdığı Şerif Hüseyin ve 5.000 kişiden müteşekkil bedevileri nihayetinde aldatıldıklarını Arap dünyasının Fransız ve İngiliz mandasında esaret altına girmesiyle yani Arapça deyimle “ba’de harabi’l-Basra” anladılar. Gerçi büyük bir Arap krallığı beklerken ömrünün son yıllarını iş birlikçileri İngilizlerin himayesinde Kıbrıs adasında geçirmek zorunda kalan Şerif Hüseyin’in ömrü vefa etmese de Filistin toprakları işgal edilerek İsrail ile irili ufaklı onlarca Arap devleti ve milliyetçiliği zuhur etti Ortadoğu’da.

ORTADOĞU SİYASETİNDEKİ KIRILMALAR VE İRAN DEVRİMİNİN ETKİLERİ

Kabaca 1950’lerde bağımsızlıklarını kazanmış bulunan Arap devletlerinde demokrasiye geçiş çabaları bölgenin Arap olmayan iki mihver

(pivot) devleti Türkiye ve İran'a da paralel bir şekilde emperyal güçlerin desteklediği askerî darbeler neticesinde hüsrarla sonuçlandı. İklimi sıcak Ortadoğu'da "Soğuk Savaş" rüzgârlarının estiği 1950-1990 yılları arasında ABD veya Sovyet-

ler Birliği'ne dayanmış Pan-Arap, seküler zalim diktatörler, istinat etmiş oldukları ağababalarının verdiği destek sayesinde bölgenin toplumsal dokusunu tarumar ettiler. Cemal Abdünnasır'ın öncülük ettiği bu Pan-Arabist söylem bırakın nevezuhûr Arap devletlerini birleştirmeyi, İsrail karşısında alınan her yenilgi sonucunda Filistin topraklarının tebahhür etmesinin yanı sıra Sina ve Golan gibi

Arap topraklarının da işgaliyle sonuçlandı. Tabii bu hezimetler Pan-Arabist söylemin de tabutuna son çiviye koydu. Bu dönemde Arap dünyasının en büyük ve örgütlü muhalefet hareketi Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) ise 1982'de Hama İsyanı'nda olduğu gibi katliamlara ve işkencelere maruz kaldı. Belki de bu durum neden bugünlerde Arap dünyasındaki muhalif hareketlerin bu kadar zayıf olduğunu bizlere açıklamaktadır.

Ortadoğu'da din her zaman önemli olmuştur. Zira bugün dünya nüfusunun üçte ikisinin mensup olduğu üç semavi din bu bölgeden neş'et etmiştir. İslam tarihindeki mezhebî ayrılıkların neredeyse tümü siyaset ve imamet odaklıdır. Ancak 1979 İran Devrimi bu dinî-mezhebî tabanlı siyasete yeni bir boyut kazandırmış, Arap yönetimleri tarafından varoluşsal bir tehdit olarak görülen Müslüman Kardeşler'in

yanına ikinci bir mesele olarak İran'ın Arap dünyasındaki nüfuzunu yayması tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar Şia, Orta Çağ'da siyasi temelli bir yapı olarak daha ziyade Irak'ta ortaya çıkmış ve özellikle Suriye ve Lübnan'da yaygınlaşmışsa da 16. yy.da Sünni İslam'ın hamisi Osmanlılar karşısında yine Türk kökenli Safevi Sultanı Şah İsmail tarafından biraz da siyasi mecburiyetler neticesinde İran'ın resmî inancı hâline getirilmiştir. İslam dünyasında Şia nasıl ki menşe olarak siyaset merkezli ortaya çıkmışsa hem 16. yy.da İran'daki dönüşümü hem de 1979 İran Devrimi'nden sonraki seyrüseferi de hep bu minval üzere olmuştur. Bir şey nasıl başlarsa hep öyle devam eder. Nitekim İran Devrimi'nin lideri Humeyni de daha devrimden önce geliştirdiği velâyet-i fakih teorisiyle gâib olan 12. İmam'ı siyaseten ete kemiğe büründürmüş ve imamın gaybeti döneminde adil bir fakihin devleti yönetmesi gerektiği tezini ileri sürmüştür. Bu, Arap dünyasında özellikle de Irak'ta yaygın olan merci-i taklid anlayışından oldukça farklı bir yaklaşımdır ve Arap Şia ekolüne karşılık bir Fars Şia ekolü olarak da tanımlanabilir. İşte İran Şia'sına Arap Şia'sından farklı bir siyasi neşve veren bu teorinin uygulanmasıyla birlikte hem siyasi açıdan İran Şia'sı daha üstün ve kudretli bir konuma gelmiş hem de bölgede hâlâ devam etmekte olan problemlerin artmasına yol açmıştır. Nitekim devrimden hemen sonra ülkesinde önemli miktarda Şii nüfus barındıran Saddam Hüseyin'in Irak'ı ile İran arasında başlayan savaşın en önemli sebeplerinden biri de budur.

“
Soğuk Savaş döneminin Arap diktatörleri Müslüman Kardeşler gibi muhalif grupları epey zayıflatmış olsa da seküler Pan-Arabizm'in etkisini kaybetmesinden sonra bölge daha ziyade dinî-mezhebî görünümlü çatışmalara sürüklenmiştir.”

Velayet-i fakih teorisiyle siyasi açıdan güçlenen İran, mezhebî tabanlı dış politikasıyla da kendi topraklarında büyük miktarda Şii nüfus barındıran Arap ülkelerini rahatsız etmiş ve Mısır ile birlikte Ortadoğu'nun iki Arap mihver ülkesinden biri olan Suudi Arabistan da buna mezhep tabanlı bir politikayla karşılık verince bölgede

elân hüküm süren hercümerci tektiklemiştir. Bugün Yemen, Suriye, Irak ve Lübnan gibi ülkelerde hüküm süren karışıklığın en önemli sebeplerinden birisi de budur.

Soğuk Savaş döneminin Arap diktatörleri Müslüman Kardeşler gibi muhalif grupları epey zayıflatmış olsa da seküler Pan-Arabizm'in etkisini kaybetmesinden sonra bölge daha ziyade dinî-mezhebî görünümlü çatışmalara sürüklenmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra tekrar dirilen Arap kabileciliği ve Haşimi ile Emevi çekişmesi, zamanla dinî-mezhebî bir görünüm kazanarak nasıl Şii-Sünni çatışmasına dönüşmüşse Araplar ve Farslar arasında yüzyıllardır süren mücadele elân yine bir mezhebî rekabet adı altında devam etmektedir. Bu da dinî radikalleşmeyi

körüklemektedir. Görüntüler de-
ğişse de sorunun özü yüzyıllardır
aynı kalmakta, siyaset ve imamet
mücadelesi 21. yy. başında da dinî
bir görünüm altında devam et-
mektedir.

ARAP BAHARI SÜRECİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

İşte bu esnada 2010 sonları ile
2011 başlarında Türkiye'nin ilham
olduğu, Arap Baharı adı verilen
halk hareketleri başladı. Haklı bir
sebebe dayanan ve başlangıçta he-
men hemen tüm dünyanın des-
teklediği bu spontane hareketler,
kısa süre sonra emperyal güçlerin,
kendi çıkarları doğrultusunda bu
desteklerini çekip karşı devrimci-
lerle iş birliği yapmaları sonucunda
akamete uğradı. Üstelik el-Kaide,
DAEŞ ve PKK/PYD gibi terör ör-

gütleri vasıtasıyla bölgenin top-
lumsal dokusunda mevcut fay hat-
ları kırıldı. Suriye'de rejime önce
İran ve ardından Rusya'nın desteği
iç savaşı içinden çıkılmaz bir sorun
yumağı hâline dönüştürdü. Ülke
fiilen üçe bölünmüş durumda ve
siyasi sürecin daha ne kadar süre-
ceği bilinmemekte. 1990'lardan
itibaren ABD'nin "demokrasi ge-
tirmek için!" çabaladığı Irak fiilen
üçe bölünmüş hâldedir. Demokra-
tik seçimlerle bir ara ümitlenen
Arap dünyasının en önemli ve
etkili ülkesi Mısır, askerî darbenin
ardından daha da geriye gitmek-
tedir. Yemen ve Libya fiilen ikiye
bölünmüş durumdadır. Lübnan
zaten daha fazla bölünemeyecek
kadar küçük olduğundan ayakta
kalabilmektedir. Körfez ise bilindiği
gibi kendi sorunları ile meşgul ol-
maktadır. Suudi Arabistan ve Ye-

men çekişmesi bütün bölgeyi ateş
altına alırken, bunu körükleyen
dış güçlerin müdahalesi yangını
daha da söndürülemez hâle getir-
mektedir.

“

Aslında çözüm bölgenin dört
mihver ülkesi Türkiye, İran,
Mısır ve Suudi Arabistan'ın iş
birliğinden geçiyor. Ancak
hâlihazırda bu iş birliğinin
imkânlarının oluşmaması,
ABD, Rusya ve Fransa gibi dış
güçlerin ve İsrail'in de işine
gelmektedir.

”

İran her ne kadar dış politikasında
bazı başarılar elde etmişse de iç-
ride halkını çok memnun ettiği
söylenemez. Bölgenin en güçlü ül-
kesi Türkiye daha çok yakında
ABD destekli bir FETÖ darbe te-
şebbüsüne maruz kaldı. Bu arada
İsrail, Filistin'in artık oldukça azal-
mış bulunan topraklarının son
parçalarını da buharlaştırma pe-
şindedir. Aslında çözüm bölgenin
dört mihver ülkesi Türkiye, İran,
Mısır ve Suudi Arabistan'ın iş bir-
liğinden geçiyor. Ancak hâlihazırda
bu iş birliğinin imkânlarının oluş-
maması, ABD, Rusya ve Fransa
gibi dış güçlerin ve İsrail'in de
işine gelmektedir. Bir de buna Doğu
Akdeniz sorunu eklendiğinde kısa
vadede bir çözüm görünmemek-
tedir. Sonuç olarak 20. yy. başlarında
ulus devletlere bölünen Ortadoğu,
21. yy. başlarında daha mikro par-
çalara bölünecek gibi görünmek-
tedir. Hâlbuki tam tersine Ortadoğu
5000 yıldır bölündükçe kaybediyor
ve dış istilalara uğruyor, birleştikçe
barış ve huzuru koruyor. ■